

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

פקוד פקדתי אתכם

הלכה

בענין בשר מתורבת

פרשת שמות תשפ"ב

שנה כ"ד - קובץ י"א [תשצ"א]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת שמות

בענין בשר מתורבת

"וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש" (ג' ח').

"וחלב דבהמה טהורה מנלן דשרי, אילימא מדאסר רחמנא בשר בחלב הא לחודיה שרי ואימא חלב לחודיה, אסור באכילה ומותר בהנאה, בשר בחלב, בהנאה נמי אסור... ואיבעית אימא מהכא ארץ זבת חלב ודבש, ואי לא דשרי, משתבח לן קרא במידי דלא חזי" (בכורות ו' ע"ב).

א

פנים חדשות במאכלות אסורות

הנה שאלות גדולות ועצומות מתעוררות בתעשיית המזון המודרנית על ידי התקדמות המדע והטכנולוגיה. ורבות משאלות אלו יסודן בשאלת היחס למוצרים שהם תוצאה של תהליכים ביוכימיים, שבהם יש מוצר שתחילתו מאכלות אסורות, אך המאכל עבר תהליכים קיצוניים ויסודיים והמוצר הסופי שונה לחלוטין מהחומר שממנו הופק.

דוגמא לדבר, אנזימים המשמשים בתעשיית המזון שהופקו ממאכלות אסורות, אך אין שום דבר משותף בין המאכל לאנזימים אלה לא בטעם, לא בריח ולא במראה.

ולפני יותר ממאה שנה כבר דנו גדולי הזמן בחומר הג'לטין שמופק מעצמות וגידין של מינים טמאים, האם יש בו איסור, וידוע מה שכתב בזה האחיעזר (ח"ג סי' ל"ג) שנטה בזה להקל.

ותחילה נעיין בדברי רבותינו באיסור שנשתנה במהות עד שפנים חדשות באו לכאן, האם עומד הוא באיסורו וכל המופק ממאכל אסור - אסור כמוהו, כעין מה שאמרו חז"ל היוצא מן הטמא טמא, או שמא כיון שנשתנה בכל עצם מהותו פקע איסורו.

בשר מתורבת

א

סוגיות באיסורים שנשתנה מהותם

א. בבכורות (ו' ע"ב) אמרו דם נעכר ונעשה חלב, ואף על פי כן התירה התורה את החלב ומותר לשתותו ואין בו איסור מטעם דם. אך בגמ' שם אמרו דבאמת חידוש הוא שחידשה תורה, עי"ש. [ועוד מבואר בחולין ס"ט ע"א דהיתר חלב חידוש הוא משום איסור אבר מן החי, עי"ש].

ב. הרא"ש בברכות (פ"ו סי' ל"ה) הביא את מחלוקת הראשונים בענין מוש"ק שהוא נוזל הנמצא במעין כים של חיה טהורה שתחילת יצירתה מן הדם, שלדעת הרז"ה אסור באכילה משום דם, אך לדעת רבינו יונה אין בו איסור, וז"ל:

"יש אומרים שהמוש"ק הוא זיעת חיה, ונכון יותר שחיה ידועה היא שיש לה חטוטרט בצוארה ומתקבץ שם תחלה כעין דם ואחר כך חוזר ונעשה מוש"ק. והר"ז הלוי ז"ל היה אוסר לאכלו מפני חשש דם. וה"ר יונה ז"ל פי' דאפשר ליתן בו טעם להתיר ולומר דפירשא בעלמא הוא, אף על פי שמתחלה היה דם לא חיישינן להכי, דבתר השתא אזלינן. שהרי הדבש אם נפל בו חתיכה של איסור ואף על גב שהאיסור נימוח בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש, כמו דבש דיינינן ליה ומותר, הכא נמי אף על פי שמתחלה היה דם כיון דיצא מתורת דם בתר השתא אזלינן, ואף על פי שנותן טעם לשבח בתבשיל. ונראה דהא אפילו ראייתו צריכה ראייה".

הרי שכתב הרא"ש בשם רבינו יונה שפנים חדשות באו לכאן ומותר, וכך כתב גם בשו"ת הרא"ש (כלל כ"ד סימן ו') בשם רבינו יונה, אך בברכות שם כתב על דבריו ד"ראייתו צריכה ראייה".

ג. ובגוף השאלה של רגלי הדבורים שבתוך הדבש, כתבו התוס' (ע"ז ס"ט ע"א ד"ה ההוא) והרא"ש (שם פ"ה סי' י"א) דכיון שאין רגלי הדבורים אלא עצמות בלבד ללא בשר אין בהם כלל איסור אכילה, והרי הן כמו עצמות החמור כמבואר במשנה (ידים פ"ד מ"ו) שאין בהם טומאת נבילה.

בשר מתורבת

אך דעת רבינו יונה כפי הנראה דאין לדמות רגלי דבורים שהם רכים לעצמות חמור שהם קשים ואינם ראויים למאכל כלל. ומשום כך חידש שרגלי הדבורים אינם אוסרים את הדבש משום שטבע הדבש להפוך כל הכבוש בו כמותו ופנים חדשות באו לכאן, כמבואר.

הצד השווה שבכל אלה שהחומר היסודי נשתנה לדבר אחר, שאף הוא ראוי למאכל ואף ראוי יותר לאכילה מהחומר היסודי כגון דם שנהפך לחלב ורגלי דבורים שאינם ראויים לאכילה בשופי ונהפכו לדבש הערב לחיך, ואף על פי כן יש שהתירו משום שפנים חדשות באו לכאן, ואין יחס בין חומר היסוד האסור, ובין אותם פנים חדשות המותרים.

ועוד מצינו מקורות שבהם פקע איסורן של החומר היסודי משום שנשתנה לגריעותא ויצא לגמרי מתורת אוכל. ובמקורות אלה השתמשו חז"ל והפוסקים בלשונות מתחלפים. פירשא בעלמא, עפרא בעלמא ועץ בעלמא. והצד השווה שבהם שנשתנו עיקר צורתם ומהותם ויצאו לגמרי מתורת אוכל.

ואין זה דומה לשלא כדרך אכילה דיש בו איסור דרבנן, משום שהמאכל נשאר בעינו ואף ראוי לאכילה אלא שאכלו בדרך שאין בה הנאה, וכשלשת הדוגמאות שכתב הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פי"ד הי"א), עירב בה דבר מר, אכל תבשיל בעודו רותח, ואכל חלב או בשר חי, ובכל הני אין שינוי ופגם בגוף המאכל אלא בדרך אכילתו.

ואף אין גדר זה דומה להא דנבילה שאינה ראויה לגר שיצאה מתורת נבילה (עבו"ז ס"ח ע"א), דאמנם יצאה מתורת נבילה כיון שאינה ראויה לאכילה, אך אף בזה דעת כמה ראשונים דמ"מ אסור מדרבנן, דמ"מ הוי ממין המאכלים אף שאינה ראויה כל כך לאכילה, משא"כ בנידון דידן שיצא לגמרי מצורת אוכל והוי כפרש, עפר ועץ כמבואר.

ועתה נבאר את המקורות בש"ס ופוסקים.

ד. הנה בתמורה (ל' ע"ב) נחלקו ת"ק ור' אליעזר, לת"ק כל האסורין למזבח ולדותיהן מותרין, ולרבי אליעזר ולד טריפה לא יקרב לגבי מזבח. ובגמ' (שם ל"א ע"א): "אמר רב הונא, מודים חכמים לר' אליעזר באפרוח ביצת טרפה שאסור, מאי טעמא, עד כאן לא פליגי עליה דרבי אליעזר אלא בולד בהמה, דמאורא קא רביא, אבל ביצת טרפה, מגופה דתרנגולתא קא רביא, אפילו רבנן מודו. א"ל רבא לרב הונא תניא

בשר מתורבת

דמסייע לך, מלא תרוד רימה הבאה מאדם חי, רבי אליעזר מטמא וחכמים מטהרין. עד כאן לא פליגי רבנן עליה אלא ברימה דפירשא בעלמא הוא, אבל ביצה דמגופה דתרנגולת הוא אפילו רבנן מודו. א"ל אביי אדרבה איפכא מסתברא, עד כאן לא פליגי ר' אליעזר עליהו דרבנן אלא ברימה דאיברי אדם מחיים רימה, דכתיב 'אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה', אבל גבי ביצה אימת גדלה לכי מסרחא, וכי אסרחא עפרא בעלמא הוא, אפי' רבי אליעזר מודה".

הרי דאפרוח שיצא מביצת טריפה מותרת, דמכיון דמסרחא והוי כעפרא פקע איסורא, וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סימן פ"ו ס"ז).

אמנם בכל אלו, גם הפנים חדשות פנים שוחקות המה וראויים למאכל, אך מצינו בעוד חמשה מקומות שהתירו משום שינוי לגריעותא כאשר מאכלות אסורות הפכו לפירשא או כעפרא או לעץ בעלמא.

ה. כתב המרדכי (פסחים סימן תקמ"ה) דמותר לשרוף שרץ ולאכול את האפר לצורך רפואה, וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (יו"ד סימן פ"ד ס"ז) והרמ"א (שם סימן קנ"ה ס"ג).

ובטעם הדבר כתב המרדכי:

"ומעשה בא לידי ושאלוני מהו לשרוף שרץ אחד טמא ולשתות האפר לרפואה, והשבת דמותר, דכל הנשרפין אפרן מותר. אך בכלאי הכרם ובשר בחלב פליגי אביי ואמר שלוקין עליהם שלא כדרך הנאתן, וכוותיה קי"ל, ושאר איסורין מותרין אפילו באכילה דהכי אמר ר' יוחנן שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו שפטור, וכל שכן אוכל חלב חי שהוא פטור, והא דנקט פטור לאו דוקא אלא פטור ומותר דלאו מפטורי שבת הוא דפטור אבל אסור. ומיהו אדם שהוא בריא יזהר בדבר וה"נ אמרינן פרק מי שאחזו (גיטין ס"ט ע"ב) לטחול פי' טחול נפוח לייתי שב בני דמיא פי' יביא ז' עלוקות של מים ונכבשינהו בטולא כל יומא לישתי תרי או תלתא במיא (והכי נמי אמרינן) פרט לאוכל חלב חי דפטור וכו' ולא דמי להא דאמרינן בפ' גיד הנשה (חולין ק"ב ע"ב) אכל צפור טהורה בחייה בכל שהוא במיתתה בכזית דסתם עוף רך וחזי לאומצא וחשיב דרך הנאתו אבל חלב חי לא".

בשר מתורבת

ומכל דבריו משמע דכל ההיתר משום דהוי שלא כדרך אכילה, ומשום כך לא התיר אלא לרפואה. אך לשון השולחן ערוך הוא "שרץ שרוף מותר לאכלו משום רפואה, דעפרא בעלמא הוא". ולכאורה לשיטתו מותר מעיקר הדין אף שלא במקום רפואה, דאם עפרא בעלמא הוא אין כאן מאכלות אסורות כלל. והרי זה דומה להא דאפרוח ביצת שריפה שאין בה איסור כלל משום דהוי כעפרא בעלמא.

וכבר תמה בזה במנחת יעקב (סימן מ"ו אות ט'), ונדחק לומר דמכל מקום אסור לבריא משום בל תשקצו אף על פי שנשרף, עי"ש.

אך לענ"ד יש בזה דוחק גדול, דכיון שנשרף לאפר בטל טעמו וחזותו, ואין לו צורת שרץ וריחו וטעמו, ומסתבר דאין בזה כל שיקוץ. ועיין מה שכתב בזה באחיעזר (ח"ג סי' ל"ג אות ה'), ועדיין צ"ע.

ו. וכך מצינו עוד (חולין קט"ז ע"ב, וביו"ד סי' פ"א ס"ו) דכשרה שינקה מטריפה וכן טריפה שינקה מכשרה, חלב הנקרש הנמצא בקיבה מותר משום דהוי כפירשא בעלמא. הרי דכל דהוי כפירשא הוי היתר גמור ואין בו גדר מאכלות אסורות כלל.

ז. ועוד מצינו (יו"ד סי' פ"ז ס"י ברמ"א) דקיבה שנמלחה ונתייבשה הוי כעץ בעלמא, ומותר להעמיד ולמלא בו חלב, ואין בו איסור כלל.

ח. ועיין עוד בשולחן ערוך (יו"ד סי' פ"ד ס"ח) דתולעים שעבר עליהם י"ב חודש שוב אין בהם איסור ובבית יוסף שם כתב דהוי כעפרא בעלמא. (ועיין בזה לקמן אות ד').

ט. עוד כתב השולחן ערוך (יו"ד סי' פ"ג ס"י) דדג טמא שנמצא במעי דג טהור אסור כיון שהוא שלם, והט"ז (ס"ק י"ד) והש"ך (ס"ק ל"ג) כתבו דרק כאשר הדג נמצא שלם ולא נתעכל יש בו איסור, אבל אם נתעכל במעי הדג הוי כעפרא בעלמא ואין בו איסור כלל, עי"ש.

והצד השוה שבכל אלה, דכל שנשתנה לגמרי ושוב אין בו לא טעם ולא צורה ומהות של מאכלות אסורות כלל פקע איסורו. אך מכל מקום נראה ברור דשני דינים ושני גדרים שונים יש בזה, ולא הרי זה כהרי זה, כמבואר.

בשר מתורבת

ב

בין פנים חדשות לעפרא בעלמא

תמצית כל הנ"ל, יש שנשתנה דבר למעליותא ויש בו טעם משובח, אך כיון שנשתנה לחלוטין ממה שהיה ושוב אין בו כל דמיון למאכל האסור שממנו נוצר והתפתח אין בו איסור כלל דפנים חדשות באו לכאן.

ובגדר זה יש שלש דוגמאות:

דם נעכר ונעשה חלב, מוסק שנוצר בתהליך כימי מדם, ורגלי דבורים שהפכו לדבש, בכל אלה המאכל טוב ומשובח ומכל מקום אין בו איסור כיון שנשתנה בעצם, ואינו דומה כלל למאכל האסור שממנו נוצר והופק.

ויש שנשתנה לגריעותא ושוב אין בו טעם כלל ועיקר. והנה אם אוכל מאכלות אסורות בענין שאינו נהנה מאכילתו, באופן זה הוי בכלל שלא כדרך אכילה ואסור מכל מקום מדרבנן, ויש מאכלות אסורות כגון בשר בחלב וכלאי הכרם דלא כתיב בהו לשון אכילה והם אסורים מן התורה אף שלא כדרך אכילתן (כמבואר בפסחים כ"ד ע"ב), וכן גם בנפסל מאכילה והוי נבילה שאינה ראויה לגר מכל מקום גם בהם יש איסור דרבנן משום שהאוכלן אחשביה לאכילתו כמבואר ברא"ש (ריש פ"ק דפסחים). אבל בהני שנתקלקלו עד דהוי כפירשא בעלמא, או שנתייבשו עד שנעשו כעין בעלמא, לכולי עלמא אין בהם איסור כלל, דיצא לגמרי מתורת אוכל.

ונראה בטעם הדבר ד"חידך אוכל יטעם לו" (איוב י"ב י"א) כתיב, והמאפיין היסודי של אוכל הוא הטעם, אוכל זה טעמו משובח וזה טעמו טפל, זה טעמו מתוק וזה טעמו מר, אך לכל מין מאכל יש טעם משלו, אבל כל שבטל טעמו לחלוטין יצא מתורת אוכל והוי כפרש ועפר וכעין בעלמא ואין בו איסור כלל.

וגדר זה הוא היסוד לכל הני הלכתא שבהם אמרו דמותר כיון דהוי כפירשא בעלמא, או דהוי כעין בעלמא וכעפר בעלמא, ודו"ק בכ"ז.

בשר מתורבת

ג

בדברי הפוסקים

והנה לאחר שהבאנו את עיקרי המקורות בסוגיא גדולה זו, נדון בדברי גדולי הפוסקים שדנו בזה הלכה למעשה.

הנה המגן אברהם (סי' רט"ז סק"ג) הקשה בדברי רבינו יונה שחידש לגבי מוסק דכיון שנשתנה הדם ונעשה מוסק פנים חדשות באו לכאן ובתך השתא אזלינן, דהלא בבכורות (ו' ע"ב) אמרו דהיתר דחלב חידוש הוא, הרי דמסברא הוי אמינא לאסור כיון שבא מן הדם אי לאו שחידשה תורה להתיר, ועל כרחך דבתר מעיקרא אזלינן ולא בתר השתא.

ועוד הקשה מאפרוח שיצא מביצת טריפה דמבואר בגמ' (תמורה שם) דמותר משום שנעשה פירשא בעלמא לפני יצירת האפרוח ופקע איסורא מיניה, ולא התירו משום שנשתנה לדבר אחר, הרי לן גם מזה דבתר מעיקרא אזלינן. וכי תימא דגם במוסק נעשה פירשא בעלמא, מנא לן הא, ועוד דמה נענה ברגלי הדבורים דודאי אינם נעשים כפירשא לפני שנתהפכו לדבש, ואם כן לכאורה היו צריכים לאסור הדבש כיון דבתר מעיקרא אזלינן, והשאיר את דברי רבינו יונה בצ"ע.

ועי"ש בהגהות חתם סופר שכתב דנעלמו מעיני המגן אברהם דברי הר"ן בעבו"ז (ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף) שאכן כתב גם לגבי דבש שטבעו שהנופל בו קודם מסריח תחילה ונעשה כפירשא בעלמא ואחר כך נעשה כדבש, עי"ש. וכתב החתם סופר לחדש דבעינן תרתי לטיבותא, גם שיתעפש ויתקלקל וגם שיהפוך כושי עורו ויתהווה לדבר המותר, כגון ביצה שהופך לאפרוח ורגלי הדבורים שנתהפכו לדבש, דהעופות הטהורים והדבש הלא התירה תורה, מה שאין כן דם נעכר ונעשה חלב אף שמתקלקל טרם היותו לחלב, מכל מקום כל עוד לא נמצא מקור מפורש בתורה להתיר את החלב אין להתיר משום שנשתנה.

ובדרכו כתב לפרש שזה כונת הרא"ש שכתב על רבינו יונה שראיתו צריכה ראייה, דהיינו אף אם נקבל את דבריו לגבי רגלי הדבורים שבתוך הדבש, אין מזה ראייה לגבי מוסק, שהרי את הדבש התירה תורה מה שאין כן מוסק.

בשר מתורבת

והנה החק יעקב כבר הקדים את החתם סופר (בסימן תס"ז ס"ק ט"ז, והחתם סופר ציין לדבריו) דעד כאן לא התירו אלא כאשר נשתנה לדבר המותר וכתב כגון באפרוח ובדבש, אך החק יעקב לא כתב דבעינן תרתי לטיבותא וצריך גם שיתעפש ויתקלקל, עי"ש.

ובאמת לא משמע כלל מדברי רבינו יונה דצריך תרתי לטיבותא, ומפשטות דבריו נראה יותר דרק משום שנשתנה שינוי גמור ומהותי פקע האיסור ולא משום שנתקלקל. ומה שכתב דפירשא בעלמא הוא כונתו דכשם דכל שנעשה כפירשא הוי כדבר אחר ופקע איסורו, הוא הדין בשינוי אחר כגון במוסק ודבש כיון שנשתנו ביסודן פקע איסורן.

ולפי זה נראה דבאמת נחלקו רבינו יונה והר"ן בהיתר רגלי הדבורים שבתוך הדבש. שלדעת הר"ן אין זה אלא משום שהרגלים נעשו כפירשא בעלמא טרם קיבלם טעם דבש, וכשנתקלקלו פקע איסורם, ולכאורה יש להוכיח מדבריו דלולי שנתקלקלו אין היתר במה שנשתנו ונעשו פנים חדשות. אבל לדעת רבינו יונה אין ההיתר אלא משום שנשתנו ביסודן, ולכאורה ס"ל דאין הרגלים מתקלקלים כלל אלא בטלים במהותן והופכים לדבש. [ובאמת תמוה לומר שהרגלים נעשים כפרש טרם היותם לדבש ולכאורה זה מוכחש מצד המציאות, וצ"ע].

ובמקור חיים (סימן תס"ז ביאורים סק"ד) תמה על דברי החק יעקב דלא תירץ כלום על קושית המגן אברהם מאפרוח ביצת טריפה, דהלא נשתנה לדבר המותר, ואם כן למה התירו רק משום שנעשה כפירשא טרם נוצר ולא התירו משום עצם השינוי, ומאי שנא ממוסק ודבש.

ומשום קושיא זו כתב במקור חיים, דבאמת כל שינוי מפקיע איסור מצד הסברא, ואפילו חטה שעשו ממנה לחם, וזיתים וענבים שעשו מהם שמן ויין, אלא דכל שעומד לכך אחשביה ועומד באיסורו, ולכך גם בביצה שעומדת לשם אפרוחים ודם שעומד לשם חלב לא אמרו בהם היתר דפנים חדשות. מה שאין כן ברגלי הדבורים, שאינם עומדים לשם עשיית דבש, ובזה עצם השינוי מפקיע את האיסור. ולגבי מוסק כתב המקור חיים: "וכן מוסק דאפשר דלא נעשה אלא לפעמים ועל ידי קלקול מעיקרא ונשתנה להיתר, ומשום הכי מותר".

בשר מתורבת

וכמה רחוקים הדברים ורחוקים, וכמה רחוק לומר דחטה שעשאה לחם וזיתים שהוציאו מהם שמן פקע איסורם מצד עצמם לולי דאחשביה, והלא לא נשתנה עצם הדבר במאומה. ואף שמצינו כעין זה לגבי שינוי בגזילה ולגבי אתנן (ב"ק ס"ו ע"ב) מה זה ענין למאכלות אסורות, אתמהה.

ומה שלמד זאת ממה דצריך קרא לאסור לחם קלי וכרמל באיסור חדש, אין בזה ראיה כלל, דשאני חדש דאינו מין איסור מצד העצם, וכל איסורו אינו אלא משום שעדיין לא קרב עליו העומר, ומשום כן הו"א דשמא אינו אסור אלא בצורה מסויימת וכצריכותא דגמרא (כריתות ה' ע"א).

וכבר כתבו בזה האחרונים דכיון דכתיב בקרא "לחם קלי וכרמל", הרי שהקפידה תורה גם על הצורה ולא רק על העצם והמהות, עיין באחיעזר (ח"ד סי' צ"א) בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קי"ד) באור שמח (הלכות מאכלות אסורות פרק י' ה"ב) ובהר צבי (יו"ד סי' רל"ט), ואכמ"ל.

והנראה לענ"ד דשאני אפרוח מכל הני, ובאפרוח אין כאן שינוי כלל דזה דרכו של עולם ודרך הטבע, דכל אפרוח בוקע מביצה וככל ולד שתחילתו עובר, וכשם אפרוח יוצא מביצה כל ביצה יש בה אפרוח וחד מילתא המה, ולכן לא התירו את האפרוח אלא משום שנעשה כפירשא בעלמא. מה שאין כן ברגלי דבורים, שרק במקרה נבלעים בדבש ומשתנים על ידו, וגם דם שנעשה מוסק אין זה אלא מיעוט דם שבבלוטה מסויימת של מין חיה מסויים, ולפיכך פשוט שאין הדם והמוסק כדבר אחד, אלא שבמין חיה זו מעט מן המעט שבדמה נהפך על ידי בלוטה זו למוסק, ומשום כך חשיב כמילתא אחריתי וכפנים חדשות.

ולענ"ד סברא פשוטה היא זו.

[ועיין בתוס' שם (תמורה ל"א ע"א ד"ה אלא) שכתבו דלרווחא דמילתא אמרו סברא זו דביצה גדלה לכי מסרחא ועפרא בעלמא הוא, דבאמת אין רבי אליעזר מטמא אלא מאדם משום דנקרא רימה, הא לאו הכי טהור, ועדיין צ"ע].

ועדיין צריך לבאר לדרכנו למה אמרו דהיתר החלב חידוש הוא למ"ד דם נעכר ונעשה חלב, והלא נשתנה לדבר אחר ופנים חדשות באו לכאן, ומאי שנא ממוסק ורגלי

בשר מתורבת

הדבורים. ואין זה דומה לאפרוח, דהרי בחלב רק במקרה של עיבור ולידה מקצת הדם נהפך ונעשה חלב לתקופה מסויימת, ואין לומר דהדם והחלב דבר אחד המה.

אך באמת צריך בזה עיון לכולי עלמא, שהרי אמרו "דם נעכר ונעשה חלב", הרי דלא זו בלבד שנשתנה הדם בכל מהותו ופנים חדשות באו לכאן, אלא אף זאת דנעכר הדם ונתקלקל ונעשה כפירשא בעלמא, וכל כה"ג לכולי עלמא מותר, ואם כן קשה מה חידוש יש בזה.

ולולי דמיסתפינא הוה אמינא, דאף אם באמת הכרעת הדין היתה להתיר את החלב מן הסברא, מכל מקום בעינן קרא לאסור דם בהמה טמאה, כיון דיש צד לדון ולומר דהיתר הדם חידוש הוא וגם בבהמה טמאה תשתרי, ולפיכך בעינן קרא לאוסרה, ודו"ק בזה, ועדיין צ"ע.

וכיון דאתינא להכי נראה ליישב קושית המגן אברהם על רבינו יונה. דבאמת ילפינן מהיתר החלב דכל שנשתנה ופנים חדשות באו לכאן מותר, ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, וביותר נראה כן דבאמת אין כאן לא ייתור ולא ילפותא שהחלב מותר, אלא שלמד כן ממשמעות הכתוב, דלא מסתבר שארץ ישראל תשתבח במה שאסור לאכול, ומשו"כ נראה דמסברא ידענו, דכל שפנים חדשות הוא פקע איסורו, או שמא למדו כן מהיתר החלב, ודו"ק בכל זה.

והנה הרבה יש לדון ולהאריך לפי יסודות אלה הלכה למעשה בשאלות רבות, ובעיקר בדורינו דור תהפוכות שבו מיום ליום חדשים לבקרים יש המצאות חדשות בתעשיית המזון, וחומרים רבים המופקים ממינים אסורים על ידי תהליכים ביוכימיים, ומשתנים הם ביסודן, אך אין מגמתנו במאמר זה לפסוק הלכתא פסיקתא, אלא לבאר יסודותיה של סוגיא זו ומהם מוצא ומהם מבוא להלכה הפסוקה, ועוד חזון למועד.

ד

ג'לטין

והנה דנו גאוני בתראי לפני דור ודורותיים בכשרות הג'לטין, העשוי מעור ועצמות של בעלי חיים טמאים, ועל ידי ייבוש ותהליכים כימיים מייצרים ממנו חומר מעמיד בתעשיית המזון, האם מותר לאכול מאכלים שיש בהם מחומר זה.

בשר מתורבת

בשו"ת אחיעזר (ח"ג סימן ל"ג אות ה') כתב להתיר כיון שנתייבשו לגמרי ולא נשאר בהם כל לחלוחית והוי כעץ בעלמא, ותחילה הביא את דברי השואל שהסתמך על המבואר ברמ"א (סימן פ"ז סעיף י') דקיבה שמלחו וייבשו הוי כעץ בעלמא ואינו אוסר בבשר בחלב, וכתב האחיעזר דבאמת בג'לטין יש להקל טפי כיון שאינו עשוי אלא מעצמות שאינם ראויים כל כך לאכילה, עי"ש.

וכפי הנראה שכוונתו, דאף על פי שכתב הש"ך (ס"ק ל"ג) "דלכתחלה אין לעשות כן", ויתירה מזו כתב בפתחי תשובה (שם ס"ק כ"א) דעל ידי בישול יש לאסור מעיקר הדין, ואם כן יש לפקפק טובא אם באנו להתיר רק בהסתמך על דברי הרמ"א, מ"מ בעצמות יש להקל טפי, ובפרט בעצמות היבשות לגמרי כמו שכתב שם האחיעזר.

ומ"מ לא כתב להקל אלא משום דהוי כעץ בעלמא, ולא הביא כלל את שיטת רבינו יונה, ולא הסתמך כלל על הסברא דפנים חדשות באו לכאן.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד בתחילת הספר) מצינו תשובה של הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל בענין זה ושם כתב להדיא שאין לדמות שאלה זו לדברי רבינו יונה דעד כאן לא אמרו אלא במה שנשתנה בעצם מהותו, כגון בדם שנעכר ונעשה חלב, ומוש"ק, וכן גם ברגלי הדבורים שהופכים לדבש, משא"כ בג'לטין שכל התהליך הכימי אינו אלא לפרק את עצם האיסור למרכיביו, ולהשתמש במרכיב מסויים, וכל כהאי גוונא לא אמרינן פנים חדשות באו לכאן.

אך בשו"ת יביע אומר (ח"ד סימן י"א) נקט שאכן גם בשאלה זו פנים חדשות באו לכאן, עי"ש.

ובאמת אין בזה הכרעה גמורה, דמצד אחד ודאי עדיף מכל הני דקיבה שנתייבשה ושרצים לאחר י"ב חודש ושרף שנשרף, ומאידך גיסא גרע מחלב, מוש"ק ורגלי הדבורים, ואלו דברים שאין בהם הכרע, ואנן כאצבע בקירה בסברא, ומשום כן אין להקל בזה ובפרט כאשר מדובר בחשיש איסור דאורייתא. אך מטעם אחר הקילו הגאונים הנ"ל.

והנה נחלקו גדולי הדורות אם הלכה כרבינו יונה או כרבינו זרחיה, והמגן אברהם דחה את שיטת רבינו יונה כמבואר.

ובדברי החתם סופר מצינו בזה סתירות.

בשר מתורבת

בשו"ת או"ח (סימן קל"ה) כתב שאין הלכה כרבינו יונה אלא כשיטת המגן אברהם, אך בשו"ת יו"ד (סימן קי"ז) כתב שדברי המגן אברהם צ"ע, ופסק כשיטת רבינו יונה, וגם בהגהות על שו"ע או"ח (שם סימן רט"ז) דחה את קושיית המגן אברהם על רבינו יונה.

ובשו"ת (ח"ו סימן כ"ב) כתב שהרא"ש בשו"ת (כלל כ"ד סימן ו') הביא את שיטת רבינו יונה ופליג עליו, אך באמת הרא"ש בתשובה הביא את דברי רבינו יונה להלכה, אך במסכת ברכות כתב דראייתו צריכה ראייה, אך אף שם לא דחה דבריו לגמרי אלא שכתב שראייתו צריכה ראייה. אך אף בתשובה זו נראה שעיקר דעת החתם סופר כשיטת רבינו יונה.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ח יו"ד סימן י"א) האריך כדרכו והביא פוסקים רבים ומהם גדולי הדורות כהרדב"ז שנקטו עיקר כשיטת רבינו יונה, וכך פסק להלכה, עי"ש.

ב

בשר מתורבת

כבוד ידי"נ ויקיר לבבי

הרב הגאון ר' מנחם גענאק שליט"א

רב בענגלוואד ניו ג'רזי

יו"ר ועד הכשרות או יו בארה"ב

בדבר ששאל לדעתי בענין בשר מתורבת (cultured meat) והוא בשר המיוצר מתאי בשר מקוריים וטבעיים בתאי גזע המתרבים בתנאי מעבדה, באופן שרק תאים בודדים הם בשר מן החי בעצם וכל שאר הבשר אינו מבעל חיים אלא מה שהתרבה מן התאים המקוריים.

ומכיון שיש מחקרים ובדיקות מתקדמות ביותר, וכפי הנראה אכן תהיה אפשרות בעתיד הקרוב להפיק בשר זה ולשווקו יש לעיין ולקבוע הלכה ברורה בשאלות שונות המתעוררות בעניין זה.

בשר מתורבת

א. האם בשר זה אסור בחלב ככל בשר דעלמא או שמא כיון שאינו בשר טבעי אלא המצאה מסויימת דינו כבשר מלאכותי מעשה ידי אדם שמא אינן דינו כבשר להיאסר בחלב.

ב. בשלב הראשוני משרים את תאי הגזע בסרום שהוא הנוזל שבדם, והתאים גדלים וניזונים מן הסרום, האם יש בזה איסור דם. ואף שבסופו של דבר בטל הסרום הזה במיעוטו, מ"מ אפשר שאין מבטלין איסור לכתחלה. ועוד דכיון שללא סרום זה א"א כלל שתאי הגזע יתפתחו ויתרבו הו"ל כדבר המעמיד שאינו בטל ברוב.

ג. אם נניח שאין בזה איסור תתעורר השאלה, מניין להפיק את התאים הראשונים, האם צריך להפיקם רק מבהמה כשרה שחווטה, או שמא מותר לקחתם מבהמה טמאה, או מבהמה כשרה בחייה, או מנבילה.

ד. ואף אם נקח תאים אלה מבהמה כשרה שנשחטה, עדיין יש לעיין דשמא כל הבשר שתתרבה הו"ל כבשר בהמה שלא נשחטה כיון שבשר זה פנים חדשות באו לכאן ובשר זה לא נשחט מעולם.

ובכל שאלות אלה נחלקו חכמי ומחברי זמנינו והמבוכה רבה מאוד, וביקש מעכ"ת שאחווה דעתי בעניין מחודש זה.

אשתדל להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

לענ"ד ברור ופשוט דכל שדומה לבשר בצביונו ורקמתו וטבעו בשר הוא ואין כלל נפ"מ כיצד בא לעולם. ואין זה דומה כלל למאכל היתר שטעמו כטעם איסור, וכמו חצילים בטעם כבד או חלב שקדים וכמו שמצוי היום בתעשיית המזון שיש חומרי טעם מלאכותיים, דכל אלה היתר המה ולא איסור, משא"כ בבשר זה שבכל בדיקה מעבדתית יוכח שמדובר בבשר ממש.

וראיה לזה מהמבואר במס' מנחות (ס"ט ע"ב):

"בעי ר' זירא חיטין שירדו בעבים, מהו, למאי, אי למנחות, אמאי לא, אלא לשתי הלחם מאי, ממושבותיכם אמר רחמנא לאפוקי דחוצה לארץ דלא, אבל דעבים שפיר דמי, או דלמא ממושבותיכם דווקא, ואפילו דעבים נמי לא".

בשר מתורבת

ובתוס' שם פירשו דמיירי בחטים שירדו בעבים בדרך נס ונסתפקו דשמא אין זה מ"מושבותיכם". הרי לן דאל"ה כשרים היו לשתיה הלחם, ולא אמרינן דכיון שבאו לעולם בדרך נס ולא גידולי קרקע המה לא הוי חטים כלל, דכל שהוא חטה בצביונו ורקמתו חטה היא אף אם בא לעולם בדרך נס.

וכך מוכח ממה שמסופר בסנהדרין (נ"ט ע"ב):

"כי הא דרבי שמעון בן חלפתא הוה קאזיל באורחא, פגעו בו הנך אריותא דהוו קא נהמי לאפיה, אמר הכפירים שאגים לטרף. נחיתו ליה תרתי אטמתא, חדא אכלוה וחדא שבקוה. איתיה ואתא לבי מדרשא, בעי עלה דבר טמא הוא זה או דבר טהור, אמרו ליה אין דבר טמא יורד מן השמים. בעי מיניה רבי זירא מרבי אבהו ירדה לו דמות חמור מהו, אמר ליה יארוד נאלא. הא אמרי ליה אין דבר טמא יורד מן השמים."

הרי לן דהתירו לו חכמים משום שאין דבר טמא יורד מן השמים, ולכאורה עדיפא מיניה הו"ל למימר דאין זה בשר כלל כיון שבא לעולם בדרך נס ופלא, ובשר זה לעולם לא היה חלק של בהמה וחיה חיים.

וע"כ כנ"ל דכל דהוי בשר בטבעו וצביונו בשר הוא.

וכיוצא בדבר נראה בנס חנוכה, דכבר הביאו בשם האחרונים מה שהקשו איך יצאו ידי חובת מנורת המאור שבמקדש בשמן של נס והלא בעינן שמן זית ושמן זה לא מן הזיתים יצא. ופלפלו בזה לפי התירוצים השונים של גדולי הדורות הבית יוסף והפרי חדש בביאור עצם הנס של ריבוי השמן, ואכמ"ל.

אך פשטות הדברים דאין בזה קושיא כלל דשמן זית שנברא ע"י נס שמן זית הוא לכל דבר ולעולם אין הגדרת החפצא תלויה בסיבת היותו, אלא בצביונו ומהותו, אם השמן בצביונו בדמותו ובטעמו שמן זית הוא כשר הוא למנורה. (ועיין בזה במנחת אשר מועדים ח"ב סימן א').

אמנם ידעתי מש"כ בדרכי תשובה (סימן פ"ז ס"ק כ"ט) בשם המלבי"ם דאברהם אבינו האכיל למלאכים בשר בחלב כיון שברא את הבשר בספר יצירה ואין איסור בשר בחלב במה שנברא בספר יצירה, וכך הביא בשם חשק שלמה דה"ה בחלב שנברא ע"י ספר יצירה, עי"ש.

בשר מתורבת

וכן כתב השל"ה לגבי השבטים שאכלו ללא שחיטה כיון שהשתמשו בספר יצירה לברוא בהמות אלה, והביאו הפתחי תשובה (יו"ד סימן ס"ב סק"ב), עי"ש.

אך לענ"ד כל אלה אינם אלא דברי דרוש ואגדה, ואין למדין הלכה מן האגדה. (ועיין מה שהבאתי במנחת אשר דברים סימן ל"ב אות ג' מה שנחלקו גדולי עולם השבות יעקב (ח"ב סימן קע"ח) והנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סימן קס"א) בכלל זה דאין למדין מן האגדה האם זה דוקא כאשר מקורות ההלכה סותרים את דברי האגדה או שמא לעולם אין ללמוד מן האגדה אף כשאין הדברים נסתרים מן ההלכה. אך מ"מ בני"ד נראה מוכח דגם מה שנברא בנס דין בשר ודין חטה יש לו כמבואר.

אך אף אם נקבל את דבריהם שבשר שנברא בדרך נס ע"י ספר יצירה אינו טעון שחיטה ואין בו איסור בשר בחלב, נראה דשאני נ"ד דלא מעשה ניסים יש כאן אלא שמצאו דרך לגרום לתאי בשר בודדים להתרבות לכדי כמות גדולה של בשר, ונמצא דבשר זה שורשו ומקורו בבשר טבעי, ועפ"י חוקי הטבע גדל והתרבה, ולא במעשה ניסים באו לעולם, ומסתבר דלכו"ע דינו כבשר לכל דבר.

ב

ולגבי השאלה אם יש חשש איסור דם במה שבשלב הראשון מכניסים את תאי הזרע לנוזל המופק מן הדם וקרוי סרום (serum) דלאחר שהוסרו מן הדם כל כדוריות הדם הלבנות והאדומות החומר הנוזלי השקוף הוא הפלזמה, חומר זה לאחר קרישה הוא הסרום, ויש לעיין אם לחומר זה יש דין דם להיות אסור באכילה.

ולכאורה יש ראייה מפורשת שאין זה דם כלל, דהנה מבואר בחולין (פ"ז ע"ב):

"אמר רב יהודה אמר שמואל כל מראה אדמומית מכפרין, ומכשירין, וחייבין בכסוי. מאי קמשמע לן, מכפרין תנינא, חייבין בכסוי תנינא. מכשירין איצטריכא ליה, מכשירין נמי, אי דם אכשורי מכשר, אי מיא אכשורי מכשרי. לא צריכא, שתמדו במי גשמים, מי גשמים נמי, כיון דשקיל ורמי אחשבינהו. לא צריכא שנתמדו מאליהן, ר' אסי מנהרביל אומר בצללתא דדמא".

ופרש"י: "בצללתא דדמא - באותן מים שהם מן הדם עצמן כשהוא נקרש יש סביבותיו צלול כמים ואם יש בו מראית דם מכשיר ואי לא לא".

בשר מתורבת

וכ"כ הספר היראים (סימן שי"ב [דפוס ישן – קמ"ח]):

"ואמרינן נמי בחולין פ' כסוי הדם [פ"ז ב'] דצללתא דדמא לא הוי דמא ואלמלא מראה אדמומית שבו פסול לזריקה ואינו נקרא דם כשהוא לבדו ובעודו מעורב עם הדם נקרא דם ולא מקרי צללתא דדמא אלא כולו נקרא דם וכשפירש מן הדם ואין עליו מראה אדמומית הפסיד שם דם ונולד לו שם אחר ונקרא צלילתא דדמא ואסור לזרוק ע"ג המזבח ואינו מכשיר".

הרי לן שכל שאין בו מראה אדמימות אין בו דין דם לגבי כל הלכותיו ודקדוקיו בין לענין זריקת הדם ובין לענין הכשר מים ובין לגבי כיסוי הדם.

ולענ"ד הדברים ק"ו בנידון דידן דמה התם בדם שקפא והקריש הנוזל היוצא ממנו אין דינו כדם כיון שאינו אדום, ק"ו בני"ד שבאופן מדעי הופרשו ממנו כל הכדוריות האדומות ורוב רובם של מרכיבי הדם, והנוזל הנשאר צלול לגמרי ואין בו כל מראה אדמימות ששוב אין דינו כדם.

אלא שלכאורה כ"ז נסתר מסוגיא אחרת בבכורות (ו' ע"ב) שם מבואר דלולי שהתורה התירה את החלב (וכדילפינן מכמה מקראות עי"ש) הוי אמינא שהחלב אסור משום שדם נעכר ונעשה חלב הרי דאעפ"י שהחלב לבן כשלג הוא ואין בו אדמימות כלל מ"מ יש בו איסור דם כיון שמקורו בדם שנעכר.

ולכאורה יש לתרץ באחד משני דרכים:

א. שאני איסור אכילה דדם מהני תלת הלכתא ואף שלגבי הכשר מים, כיסוי הדם וכפרת הקרבן אין צללתא דדמא חשיב דם מ"מ אסור באכילה.

ולכאורה מוכח כן בהמשך הסוגיא בחולין שם אמרו:

"רבי ירמיה מדפתי אמר ענוש כרת, והוא דאיכא כזית. במתניתא תנא מטמאים באהל והוא דאיכא רביעית".

ופרש"י שהאוכל צללתא דדמא חייב כרת אם יש בו כזית דם גמור וכן מטמא באהל אם יש בו רביעית דם גמור.

בשר מתורבת

וצ"ע בכוננתו דאם מיירי כשיש בו מראה דם הלא בכה"ג הו"ל כדם בעצם ומה כוננתו אם יש כזית ורביעית דם גמור דאם יש בו מראה דם הלא דם גמור הוא בעצם, ואפשר דאכן כוננת רש"י דלגבי חיוב כרת דאכילת דם אף צלתתא דדמא הוי בכלל דם אף שאין בו מראה אדום, אך צ"ע לפי"ז בכוננת רש"י בהדגישו כשאין כזית וכרביעית דם גמור.

ובתוס' (ד"ה והוא דאיכא) כתבו:

"והוא דאיכא כזית, והוא דאיכא רביעית, אצללתא דדמא קאי כדפירש בקונטרס וקמ"ל דאע"פ שכולו דם לא מחייב כרת עד דאיכא כזית דם גמור ולא מטמא באהל עד דאיכא רביעית דם גמור דאי בדם שעם מי גשמים פשיטא דצריך כזית ורביעית".

וגם דבריהם סתומים, אך לכאורה נראה בכוננתם דאע"ג דצללתא דדמא מצד העצם הוי דם גמור דהלא הדם הצלול לא בא ממשקה אחר אלא מן הדם והו"א דאם נתערבו בו מעט דם וחזר למראה אדום חוזר וניעור ונעשה כולו כדם לגבי איסור אכילה וטומאת אהל, קמ"ל דכיון שצלול הוא ואין בו מראה דם פקע מיניה שם דם לגמרי ואינו חייב אא"כ נתערב בו כזית דם ואינו מטמא אא"כ נתערב בו רביעית דם.

אך הדוחק בפירוש זה דלא אמרו שמדובר בתערובת ועיקר חסר מן הספר. ושוב ראיתי בריטב"א שם שכתב:

"וא"ת ואי בשיש אדמומית כזית מאי רבותיה דהאי דם, וי"ל דאע"ג דמעורב בדם צלול ולבן הרבה עד דהוי כזית ביותר מאכילת פרס חייב, דכיון דכולו חד דם הוא לא מיבטל כאיסורא דעלמא".

וגם בכוננתו יש להסתפק האם מיירי בנתערב דם גמור בצללתא דדמא, או שמא אע"ג שרובו דם צלול אם נשאר בו כזית או רביעית דם גמור ומקורי אינו בטל כיון שמצד הטבע כולו חד דם הוא.

אך מ"מ נראה מכל פירושי הראשונים דצללתא דדמא שאין בו כל מראה אדום וכל תערובת דם אדום אין בו לא איסור אכילה ולא טומאת אהל.

ושו"ר מה שכתבו בזה גדולי האחרונים בתורת חיים ובלב אריה אך דבריהם לא נתחוורו לי היטב, והנלענ"ד כתבתי.

בשר מתורבת

ב. והדרא קושיא לדוכתא במאי דהו"א במס' בכורות שחלב אסור משום דם לולי שהתירתה תורה, והלא במאי עדיף מצללתא דדמא דכיון שאין בו אדמימות אינו דם וק"ו לחלב.

ויש מן האחרונים שביארו דבאמת זו פשיטא לן דאין החלב דם ואין הדם חלב, אלא דהו"א לאסור את החלב מדין היוצא מן הטמא וכמבואר במשנה (בכורות ה' ע"ב) דהיוצא מן הטמא טמא והיוצא מן הטהור טהור, וכל שנולד ממין טמא הוא אף אם נראה כטהור וכך להיפך, וכשם שחלב וביצים של הטמאים טמאים כמותם כך גם הוי אמינא לאסור את החלב משום דין כל היוצא כיון שדם נעכר ונעשה חלב, וכ"כ בקובץ שיעורים בחולין שם.

אך גם בדרך זה יש חידוש גדול דעד כאן לא מצינו אלא ביוצא מבעלי החיים וחידוש גדול הוא לדמות לכך מה שאמרו שדם נעכר ונעשה חלב.

ולענ"ד י"ל בזה בדרך אחר, דהוי אמינא דבאמת החלב אסור משום איסור דם כיון שהדם הוא שנעשה חלב בתהליך טבעי של עיכור, והוי אמינא דכשם שיש דם אדום יש גם דם לבן שהוא החלב, ואין זה דומה לדם שמטבעו אדום הוא אלא שע"י פירוק חלקיו סר ממנו כל מראה אדום דשוב אינו דם וזה דין צללתא דדמא.

ודו"ק בזה.

אך מ"מ נראה דהמורם מכל זה שבפלזמה וסרום אין איסור דם וק"ו מצללתא דדמא וכמבואר.

וכך נראה גם בשיטת רבינו זרחיהו הלוי שהביא הרא"ש (ברכות פ"ו סי' ל"ה) דהמוש"ק אסור כיון שתחילתו דם, ואף שבטבע חיה זו שמהדם מתפתח המוש"ק מ"מ אסור משום דם, דאין זה דומה לצללתא דדמא, כיון שבדרך הטבע הדם נהפך למוש"ק הרי זה דומה לחלב אלמלא התורה התירה את החלב, ויש סברא לומר דכל שיוצא מן הדם בטבע הבריאה דינו כדם לכל דבר, משא"כ כאשר ההפרדה והפירוק נעשה בידי אדם, ודו"ק בכ"ז.

אך מלבד כל הנ"ל נראה עוד דבאמת אין כאן שום תערובת דם בבשר, ואין הסרום נבלע כלל בתא, אלא שאין התא מתפתח אלא במצע של סרום, וכיון שכן אף אם היה

בשר מתורבת

בנוזל זה איסור דם, לא היה בזה איסור כיון שאין בתאי הבשר כל תערובת וכל שאריות של נוזל זה.

ג

ובמענה לשאלה מה יהיה מקור התאים שממנו יפיקו בשר זה, נראה דיש להשתמש בתאים המופקים מפרה שנשחטה כדין או מעובר שנמצא בבטנה של פרה שנשחטה, כי בכל שימוש בתאים המופקים מגוף הפרה עד שלא נשחטה אין אנו נמלטים מחשש בשר מן החי ואיסור שאינו זבוח. וק"ו שאין להשתמש בתאים שמקורם במינים טמאים, ואף שיש לפלפל הרבה ולמצוא טעם להקל, ויש גם לדון דכיון שאנו משתמשים בתאים זעירים וכל הבשר מופק באופן מלאכותי הרי פנים חדשות באו לכאן, מ"מ מידי ספק לא יצאנו.

בהוקרה מרובה

ואהבה יתירה

אשר וייס

פקוד פקדתי אתכם

פקוד פקדתי אתכם

"לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם ה' אלהי אבותיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים" (ג' ט"ז).

"ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו" (ד' ל"א).

והנה אמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ז):

"ר' אליעזר אומר חמשה אותיות שנכפלו בכל האותיות שבתורה כולם לסוד גאולות... וכלם לא נמסרו אלא לאברהם אבינו ואברהם מסרן ליצחק ויצחק מסרן ליעקב ויעקב מסר סוד הגאולה ליוסף, שנאמר ואלהים פקוד יפקוד אתכם ויוסף בנו מסר סוד הגאולה לאחיו ואמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם, ואשר מסר סוד הגאולה לסרח בתו, וכשבאו משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו אצל סרח בת אשר אמרו לה בא אדם אחד אצלנו ועשה אותות לעינינו כך וכך, אמרה להם אין באותות ממש, אמרו לה והרי אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם, אמרה להם הוא האיש העתיד לגאול את ישראל ממצרים, שכן שמעתי מאבא פ"א פ"א פקוד יפקוד, מיד האמינו העם באלהיהם ובשלוחו, שנאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את עמו".

ויש להבין למה נרמז סוד הגאולה דווקא בכפל לשון הפקידה.

ולבי אומר לי דיש לפרש את עומק הדברים בשתי דרכים.

א

הלא ידוע ממדרשי חז"ל וספרי הקודש דשני פנים היו לגלות מצרים. מחד עבודה קשה בחומר ובלבנים וגזירת הרג ואבדון, ומאידך גיסא

פקוד פקדתי אתכם

הגלות הרוחנית לכפות עליהם עבו"ז ולעקור מלבם אמונת הייחוד שהיתה נחלתם מימות אברהם אבינו, וידוע מכתבי האריה"ק דגם הדיבור היה בגלות מצרים.

ובהגדה של פסח נוהגים אנו להתחיל בגנות ולסיים בשבת באופן כפול ומכופל, כרב וכשמואל גם יחד, ואומרים אנו מתחילה עובדי עבו"ז היו אבותינו וכו', וגם עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'.

והשפת אמת מפרש בדרך זו את כפל הלשון בברכת הגאולה "על גאולתנו ועל פדות נפשנו".

ואפשר שזה פשר כפל הלשון פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים, דהיינו פקידה כפולה ומכופלת בגשמיות וברוחניות.

ב

אך נראה יותר דכפל זה רומז לגאולת מצרים ולגאולה העתידה בקץ הימין ותיקון עולם במלכות ש-די

דהלא ידוע דגאולת מצרים ראש וראשון היתה לכל גאולות ישראל ובכללן הגאולה השלימה בביאת משיח צדקנו. ובהגדה של פסח מעשה ניסים לבעל נתיבות המשפט כתב דמשו"כ אומרים אנו בתחילת ההגדה השתא הכא לשנה הבא בארעא דישראל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין, דגם גאולה זו השלימה שורשה בגאולת מצרים.

ולולי דמיסתפינא הוי אמינא בביאור הכתוב:

"ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. ויאמר עוד אלקים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלקי אבותיכם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר" (שמות ג' י"ג – י"ד).

ובברכות (ט' ע"ב) אמרו:

פקוד פקדתי אתכם

"אהיה אשר אהיה. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל, אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות. אמר לפניו, רבוננו של עולם, דיה לצרה בשעתה. אמר לו הקדוש ברוך הוא לך אמור להם אהיה שלחני אליכם".

ובדברי רש"י בדפוסים רבים מצינו התנצלות, וז"ל:

"לא שהשכיל חלילה משה ביותר, אלא שלא הבין דברי ה' יתברך, כי לא מחשבתו מחשבת השי"ת, שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך איה אשר אהיה, למשה לבדו הגיד, ולא שיגיד לישראל, וזהו יפה אמרת, דגם דעתי מתחלה כך היתה, שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה, אלא כה תאמר לבני ישראל, אהיה פעם אחת, וכן משמע במס' ברכות ודו"ק".

ולא ידעתי מי זה שכתב התנצלות זו, ומאיזה קולמוס יצא, אך באמת צריך ביאור במשנה ראשונה ובמשנה אחרונה.

ונראה בעומק הדברים ופנימיותם, שרמז לו הקב"ה דכשם שהייתי עמהם בצרה זו לגאול אותם ולהעלותם מבירא עמיקתא לאיגרא רמה ולהוציאם קוממיות מתחת סבלות מצרים, כך אהיה עמהם בסוף הימים ולהביאם לרוב תפארת גאולתם השלימה ונגלה כבוד ה' לנצח נצחים.

אך משה רבינו רועה ישראל הנאמן חשש שמא ישראל מתוך שפלות גלותם ושברון לבם, לא אל הגאולה השלימה ישימו מבטם אלא על הגלות שלפניה ויפול רוחם בקרבם בשמעם שלאחר גאלות מצרים עתידים הם לגלות שוב עד אשר יזכו בגאולה השלימה, ולפיכך אמר דיה לצרה בשעתה.

וזה סוד אהיה אשר אהיה לרמוז שגאולת מצרים לא היא התכלית והתוחלת ואינה אלא תחילת הגאולה ושורשה, ועל ידה נזכה לגאולה השלימה, וזה סוד הגאולה הנרמז בכפל הלשון פקוד פקדתי אתכם, שתי

פקוד פקדתי אתכם

פקידות גאולת מצרים והגאולה העתידה.

כשבא משה לבשר לעם את בשורת הגאולה לא האמינו לו, שהרי אמר הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" ולא עברו אלא ר"י שנה מאז גלות מצרים, עד ששמעו מפיו פקוד פקדתי, פקוד בגמטריא ק"ץ, וזה מספר השנים החסרים לארבע מאות שנה, וזה סוד "ביקש יעקב לגלות את הק"ץ ונסתלקה ממנו שכינה".

וכך נראה כונת בעל הטורים ברמיזותיו (שמות ג' ט"ז):

"פקד פקדתי אתכם. כמנין פקוד חסרתי לכם, מלשון ולא נפקד ממנו איש".

וכ"ז נרמז בבשורת הגאולה פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים.

אני ה'

"וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה'" (שמות ו' ב').

פתח באלקים וסיים בה', פתח בוידבר שהוא דיבור קשה, וסיים באמירה רכה, והלא דבר הוא.

ועוד יש לעיין בזה דהלא בפרשת שמות למדנו "ויאמר משה אל האלקים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם. ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם" (שמות ג' י"ג – י"ד).

הרי דשם זה דאהיה אשר אהיה הוא השם שגילה הקב"ה למשה בשלחו

פקוד פקדתי אתכם

אותו לגאול ישראל ממצרים ולא שם הו"ה.

ופירושים רבים נאמרו בדברי רבותינו הראשונים בביאור ענין שם זה אהיה אשר אהיה שלא מצינו בכל מקום אחר. ועיין מה שנתבאר בזה (לעיל אות א') חמשה דרכים מתורתן של רבותינו גאוני קמאי.

ולולי דמיסתפינא הייתי מוסיף על דבריהם פירוש נוסף.

הקב"ה מבשר למשה רבינו כי שמע את נאקת בני ישראל וברחמיו הגדולים עומד הוא לגאול אותם מגלותם וצרתם. אך משה רבינו ע"ה דואג ודואב דכאשר יבא לפני העם ובשורת הגאולה בפיו, יזעק העם משאול היגון והיסורים מי ה' ששלחך ומה שמו, הלא אם אכן אל רחום הוא למה העלים עיניו ואטם אזניו מלשמוע את זעקות השבר ומלראות את קושי הגלות.

אמר לו הקב"ה אהיה אשר אהיה, אהיה עמהם במדת הדין כמו שאני עמהם במדת הרחמים, כי בעומק עומקה של מדת הדין אין בין דין לרחמים וכל דעביד רחמנא לטב עביד, ידעו בני ישראל ויאמינו שעמהם אנכי בצרה ואף צער הגלות ויסוריו רחמים גדולים המה.

וכך כתב הרמב"ן (דברים ל"ג ב'):

"ועל דרך האמת יגיד גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו, כי מדת הדין כלולה ברחמים".

וכך אמרו חז"ל במשנה בברכות (נ"ד ע"א):

"חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה".

ובגמ' (שם ס' ע"ב) למדו חז"ל ענין זה ממה דכתיב "בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר, בה' אהלל דבר - זו מדה טובה, באלהים אהלל דבר - זו מדת פורענות".

הרי לן דשני שמות אלה ה' אלקים רמז המה למדת הרחמים ולמדת הדין ומשילוב שניהם למדנו שחייב לברך על הרעה כשם שמברך על

פקוד פקדתי אתכם

הטובה.

וזה הנראה בביאור הכתוב:

”וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה'” הדיבור הקשה של שם אלקים הוא הוא האמירה הרכה של שם הוי”ה בה', כי אף מדת הדין כלולה ברחמים.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

